

- רמב"ן בראשית מו, טו; רבנו בחיי במדבר כה, יב. ולעומתם:
 ב"ר פע"א, ט; תדב"א פי"ח (ד"ה פעם אחת היו רבותינו ושאר חכמים
 וכו'); ראב"ע במדבר כה, יג; רד"ק מל"א יז, א; שם דבהי"א
 ח, כז. וכן משמע מהקדמת רמב"ם לספר "משנה תורה".
 ד. ויבואו בית-אל וגו', ויעלו עלות ושלמים לפני ה' וגו', ושם ארון
 ברית האלקים בימים ההם (כ, כו-כו). וכן לקמן כא, ב-ד: ויבוא
 העם בית-אל וגו', ויבנו שם מזבח, ויעלו עלות ושלמים.
 יש לעיין בשתי שאלות: א. מדוע היה ארון האלוקים בימים ההם
 בבית-אל, ולא במקומו, בשילה? וב. היאך הקריבו שם קרבנות
 בשעת איסור הבמות, כאשר המשכן היה בשילה?
 ראה דבריהם של: פירוש רבנו ישעיה (כא, ד); רד"ק כ, כו; רד"ק
 כא, ד; רלב"ג כ, יז. ועיין היטב "משך חכמה" (להגרמ"ש הכהן
 זצ"ל) דברים יב, ח, ד"ה לא תעשון, הדן באריכות בשתי השאלות
 גם יחד, לדעתו היתה המלחמה על הגבעה בזמן כיבוש בית-אל
 (לעיל א, כב), ושם כתוב "וה' עמם", דהיינו הארון. ובזמן שהארון
 אינו במשכן שילה, אין איסור במות. ועיי"ש הוכחותיו מהתוספתא
 ומהירושלמי.
 ה. גם כל הערים הנמצאות שלחו באש (כ, מח). ע"י ירושלמי מגילה
 פ"א ה"א, אלו הם הערים של בנימין שנשרפו במלחמת הגבעה.
 וראה גם בבלי מגילה ד ע"א ורש"י שם.
 ו. עיין ב"חכמה ומוסר" להגה"צ ר' שמחה זיסל מקלם, סימן נד
 (ע' קטז-קיח) הלקחים המוסריים מפרשת המלחמות בגלל פילגש
 בגבעה.

הבכי והחרטה

גמירי, דלא כלה שבטא (כבא בתרא קטו ע"ב) — מקובל בידינו, שלעולם לא יכלה אף שבט משבטי ישראל. לכל שבט ושבט ייעוד וחשיבות בבנין בית ישראל, ובלעדיו תחסר השלימות של עם ה'.

ארבעה חדשים עברו מחורבנה של נחלת בנימין. לא שרדו מהם לא אנשים ולא נשים, לא ילדים ולא ילדות, כי אם שש מאות איש שהצליחו להמלט לסלע רימון, מנודים ומורחקים מנחלת אבותם. נחלת בנימין שוממה מבלי יושב, עריהם שרופות באש, ואפילו קול בהמותיהם נדם. דממה של בית קברות פרושה בלבה של ארץ ישראל. האם יכחד, ח"ו, שבט מישראל? האם תהיה נחלתם ירושה לשבטים אחרים? אפילו אם יתנו לשש מאות האיש לחזור לנחלותיהם ולבנות מחדש את עריהם, היאך יקימו משפחות ודור חדש, שיתפוס שוב את מקומו בין שבטי ישראל? אף לא אשה אחת שרדה משבטם, ושאר השבטים נשבעו — עוד בתחילת מלחמתם בגבעה, טרם הוודע אסונו של השבט — לא להשיא את בנותיהם לבני בנימין: ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר: איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה (כא, א).

ובכן, מה לעשות לתיקונו של שבט בנימין? ושוב מתאסף העם בבית-אל: ויבא העם בית-אל, וישבו שם עד הערב לפני האלקים, וישאו קולם, ויבכו בכי גדול (כא, ב). הצער והאבל כבדים מנשוא. הפורענות הנוראה שפגעה ברכבות משפחות מישראל אינה משה מזכרונם. אך עוד יותר פגע האסון בשבט בנימין, והכאב נוגע ללבו של כל אחד מישראל. לא זו בלבד שנהרגו רבבות מהם וחרבה נחלתם, אלא אף זו שאין יכולת ופתרון לבעייתם של הנותרים המעטים.

ויאמרו: למה — ה' אלקי ישראל — היתה זאת בישראל, להפקד היום מישראל שבט אחד (כא, ג)?

כיצד נבין את השאלה? וכי לא אסיפת כל העם הסכימו לעלות למלחמה אל הגבעה? וכי לא היו בטוחים לפני כארבעה חדשים, שעליהם מוטל לעשות סייג לתורה? אמנם הם התכוונו אז להעניש את יושבי הגבעה בלבד, אבל וכי לא הם עצמם נלחמו בשבט כולו, עד כלותם אותם?

גם כל ימיו בחשך (ילך) [יאכל] (קהלת ה, טז) — מדבר בדורן של שופטים.

וכעס הרבה — שהיו מכעיסין להקב"ה במעשיהן הרעים, וחליו — אלו הייסורין (שנפלו מהם כמה רבבות),

וקצף — שהקציפו להקב"ה, ואמרו: למה, ה' אלקי ישראל,

היתה זאת בישראל, להפקד היום מישראל שבט אחד?

למה תחשבו
למה תחשבו

(קוה"ר פ"ה, טז)

חזות קשה ראו חז"ל בשאלת העם, כעין "אולת אדם תסלף דרכו — ועל ה' יזעף לבו" (משלי יט, ג). הרי הם כולם הסכימו על מלחמה זו, ולאחר שנענשו על כך בייסורין, היה עליהם להבין שהמלחמה שלא כדין היתה (ראה רמב"ן לעיל), ועוד באים הם בטרוניה כלפי הקב"ה!?

1234567

ואמנם, הי"ת לא ענה להם על טרוניה זו, ואולי גם ישראל הכירו שהתשובה על שאלתם, שהם תוהים בה, תינתן על ידי מעשיהם הם. ואכן, לנים הם בהרהורי תשובה — לאחר הבכי ולאחר התהיה — לילה שלם, הציבור כולו. ולמחרת בבוקר השכימו, ויבנו שם מזבח (עי' רד"ק ורלב"ג), ויעלו עלות ושלמים (כא, ד). וכבר ראינו למעלה את דברי רמב"ן, שהעולות יכפרו על הרהורי הלב, והשלמים הם שלמי תודה, שניצולו מחרב בנימין⁴¹.

ומעתה, אחרי הצער והבכי, חרטת האמת והכפרה, ניגשים הם בלב שלם לפעול למען תיקונו של שבט בנימין.

מקרא קראו — וקירבו שוב את בנימין

כיצד יוכלו להחזיר עטרה ליושנה? כיצד יקימו פליטי בנימין משפחות?

לכאורה היינו מצפים, שתהיה אפשרות להתיר את השבועה שלא לתת בנותיהם לבנימין לנשים. והרי בעת השבועה לא העלו על הדעת שלא תישאר שרידה לבנות בנימין, וכל מגמתם לא היתה אלא לנדות את השבט המחפה על עושי הנבלה, אבל, ח"ו, לא להכחידו ולכלותו, עד שלא ישאר להם זכר. ואין לך פתח טוב מזה להתיר את השבועה (עי' מלבי"ם).

41. וראה רי"א, הכותב טעם אחר לעולות ולשלמים. ולענין הקרבת קרבנות בשעת איסור במות, עי' עיונים בפרק הקודם, סעיף ד.

בשאלה זו דן ר"י אברבנאל, בקשר לשבועה השניה שנשבעו בנוגע לאלה שלא באו למלחמה על הגבעה (פסוק ה):

וחשבו שנדר או שבועה שנעשה ברבים אין לו היתר⁴². והיתה הסיבה בזה, לפי שבימים ההם אין מלך ולא שופט בישראל, שאם היה שם, הוא היה המחריס והמנדה, והוא היה מתיר החרמות והשבועות על דעת כולם. אבל עתה הם קיבלו חרמותיהם במעמד אחד, והיו צריכין מניין אחר כהם להתירו, ולא נמצא⁴³. כי רבים מהם מתו במלחמות, והשבועות היו קודם לכן, לכך הוצרכו לקיימם. וכמו שהוסיפו קצת מחכמינו (כתובות עז-עה) מדבר הגבעונים, שלא הכום, בעבור שנשבעו להם ברבים⁴⁴.

וכן דן בשאלתנו הגרמ"ש הכהן זצ"ל בספרו "משך חכמה" (פ' מטות, ד"ה צריך ביאור) והוא מגיע למסקנה אחרת:

צריך ביאור, שנשבעו "איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה", ואח"כ "וינחמו ... מה נעשה וכו'", הלא היה צריך להם להתיר השבועה, להלכה דקיימא לן דנדר ברכים אית ליה התרה? ואף שאמרו "ואנחנו נשבענו בה" — גם הנשבע בה' יש לו התרה! ואי משום דנדר על דעת רבים — הלא הנודר על דעת רבים, לדבר מצוה יש לו התרה (גיטין לו ע"א), ואין לך דבר מצוה גדול מזה!

ואולי משום דאמרו "איש ממנו", הוי כתלו נדרם זה בזה (יעוין יו"ד ס"ס רלו בהגה רמ"א שם). ואם כן, אם יתירו להם (= לישראל) הזקנים, הוי כאילו הותר גם נדר עצמם, וגם המתירים יהיו מותרים ליתן בנותם לבנימין לאשה, והוי כמתיר נדרי עצמו (יעוין משל"מ הל' נזירות פ"ב ה"ד), דעל ידי ההתרה יותר גם להם נדרם.

42. עי' גיטין לו ע"א, דלצורך מצוה יש לו היתר.

43. נראה דכוונתו לנאמר בביצה ה ע"א; ועי' הלכות ממרים לרמב"ם פ"ד.

44. ואין להקשות מתענית ל ע"ב, דהותר שבט בנימין, כי שם דייקו בלשון השבועה, שלא חלה על בניהם. וזה היה אחרי ששש מאות האיש כבר נשאו להם נשים, וכוונתם לדור הבא. וראה בזה עוד להלן. ועיין דין התרת החרם ב"משפט החרם" לרמב"ן; וכן עי' שו"ע יו"ד רכח, סע' כ"ה-ל. ומה שיש עוד לדון בדברי ר"א אכמ"ל.

ואי דאנשי בנימין היו יכולים להתיר (= והם לא יתירו נדרי עצמם, כי לא נכנסו לשבועה), זה אינו, דכולם נוגעים בדבר (יעוין י"ד סי' רכח בש"ך ס"ק י ובט"ז מהירושלמי שם). לכן לא היו יכולים להתיר. ודו"ק.

ועדיין יכלו זקני השבטים למצוא מוצא לבעיה, והוא לייעץ לבני בנימין לשאת נשים גיורות שלא משבעת העממין. אלא כנראה שלא היו כאלה בנמצא.

ובכן, לא מצאו תיקון לבני בנימין אלא על ידי קיומה של שבועה אחרת. באותה אסיפה שבמצפה, לפני המלחמה, נשבעו שבועה נוספת: לאשר לא עלה אל ה' המצפה, לאמר: מות יומת (כא, ה). דהיינו שהחרימו בעונש מיתה את מי שלא ישתתף באותה מלחמה.

מהי ההלכה, שעל פיה יכלו להשבע שבועה חמורה זו, וגם לקיימה בפועל?

כל חרם אשר יחרם מן האדם לא יפדה, מות יומת (ויקרא כו, כט) ... ועל דרך הפשט (לשונו ב"משפט החרם": ואני אומר בשמא, אחר בקשת המחילה, שזהו פשט הכתוב בתורה) ... המחרים מן האדם שאינו שלו, כגון הנלחמים על אויביהם, ונודרין נדר 'אם נתן נתן את העם הזה בידי, והחרמתי את עריהם' (ראה במדבר כא, ב), ימותו כל האדם הנמצא בהם ... ומצינו אנשי יבש גלעד שעברו על שבועת הקהל, ולא באו אל המצפה, וכתוב "וישלחו שם העדה שנים עשר אלף איש מבני החיל. ויצאו אותם לאמר: לכו והכיתם את יושבי יבש גלעד לפי חרב" (כא, י). ואין הסברא נותנת, שעשו כל העדה רעה כזאת, להמית אנשים רבים מישראל שאינם חייבים מיתה. ופינחס היה שם, ועל פיו נעשה כל הענין ההוא. ועוד מצאתי באגדה ב"למדנו" (ראה תנחומא וישב ב, ופדר"א פל"ח): תניא רבי עקיבא אומר, החרם הוא השבועה, והשבועה הוא החרם — אנשי יבש גלעד עברו על החרם ונתחייבו מיתה.

ולכך אני אומר, כי מן הכתוב הזה יצא להם הדין הזה, שכל מלך בישראל או סנהדרי גדולה במעמד כל ישראל, שיש להם רשות במשפטים, ואם יחרימו על עיר להלחם עליה, וכן אם יחרימו על דבר, העובר עליו חייב מיתה. והוא חיובן

של אנשי יבש גלעד ושל יהונתן וכו'. ומהיכן נתחייבו אלו מיתה
מן הדין, חרץ מן הכתוב הזה?

(רמב"ן ויקרא כז, כט)⁴⁵

לפי סדר הכתובים (ה-ח) משמע, כי אילו לא היו ניהמים על גדיעת
שבט בנימין, לא היו חוקרים ודורשים במי שעבר על השבועה השניה,
ולא בא למלחמה⁴⁶. ויתכן שלא היו פוקדים על אנשי יבש גלעד את
עוונם, כי לא היה נודע להם. רק עתה, משבדקו מי לא נכנס לשבועה
הראשונה, שלא לתת בנותיו לבנימין לאשה — ומאלו הרי יוכלו בני
בנימין לשאת בנותיהם — מצאו שכל יושביה של עיר אחת עברו על
השבועה השניה: ויאמרו, מי אחד משבטי ישראל, אשר לא עלה אל
ה' המצפה? והנה — עובדה שלא נודעה עד הנה — לא בא איש
אל המצפה מיבש גלעד אל הקהל. ויתפקד העם, והנה — אפילו
באסיפה זו — אין שם איש מיושבי יבש גלעד (כא, ח-ט).

אם כן, לא רק אל המלחמה על הגבעה לא באו, אלא גם לאסיפה
השניה, להתייעצות על הצלתו של שבט בנימין, לא באו. ואילו היו
באים, אולי יכלו לפתור את בעייתם של בני בנימין, בהציעם להשיא
להם את בנותיהם, היות והם לא השתתפו בשבועה. משמע, שלא
מחמת קירבה או ידידות לשבט בנימין לא רצו להשתתף במלחמה,
אלא אדישים הם, לא איכפת להם, לא מהנבלה שנעשתה בגבעה, לא
מלעשות סייג לתורה, וגם לא מהכחדת שבט ישראל. וזו לבד סיבה
מספקת, שלא לחפש דרך להתיר עבורם את השבועה השניה⁴⁷.

אולם גם אחרי כל זאת יש לשאול, מה ראו להעדיף את קיומה
של השבועה השניה על קיומה של הראשונה? מדוע חיפשו דרך
לבטל את תוצאותיה של השבועה שלא להשיא את בנותיהם לבנימין,
ולא חיפשו דרך לבטל גם את החרם על יבש גלעד? וכי לא היה די
בנפילת כשמונים אלף איש מישראל (לדעת רמב"ן), ועוד מחליטים על
מיתת כל יושביה של עיר בישראל? מדוע התחרטו יותר על נידויו
של שבט בנימין, ולא חששו לחרטה בעתיד גם על העונשת עיר
שלמה?

45. ועי' בזה גם ב"משפט החרם" לרמב"ן; ובריטב"א כתובות לו ע"ב, ד"ה
הוקשו.

46. אבל עי' מלבי"ם ב"עיונים הנוספים".

47. ראה רי"א; וראה שם עוד סיבות אחרות.

ומה ראו לקרב ולרחק בפילגש בגבעה? אלא מקרא קראו
 — וריחקו אותו, מקרא קראו — וקירבו אותם מיד:
 מקרא קראו, וריחקו: אפרים ומנשה כראובן ושמעון יהיו לי
 (בראשית מח, ה),

1234567

1234567

מקרא קראו, וקירבו: גוי וקהל גוים יהיה ממך (שם לה, יא).

(בראשית רבה פ"ד, ד; אוצר החכמה)

וראה יר' תענית פ"ד ה"ז⁴⁸

יעקב אבינו נתבשר בנבואה בלז: "גוי וקהל גוים יהיה ממך".
 אך בשעה שבישר ליוסף, לפני מותו, על מתנתו "אפרים ומנשה
 כראובן ושמעון יהיו לי", השמיט מהנבואה, שנאמרה לו בלז, את
 המלה "גוי" ואמר רק "ויאמר אלי ... ונתתיך לקהל עמים",
 כי לא היה צורך בכך לגבי המתנה שניתנה ליוסף — חלוקת
 אפרים ומנשה לשני שבטים (ע' רש"י שם מח, ד). על כן סברו כתחילה,
 בימי פילגש בגבעה, שיעקב אבינו התכוון לומר שאפרים ומנשה
 יכנסו במקום שני שבטים אחרים, השבט האחד לוי, שלא קיבל חלק
 בארץ, או יוסף שלו שני שבטים (עיי"ש במפרשי המדרש), והשבט השני
 הוא בנימין, שעתיד להימחות. וזהו "מקרא קראו וריחקו", הם הבינו
 שהכחדת שבט בנימין כבר נאמרה ליעקב אבינו בנבואה⁴⁹.

אולם אחרי כן קראו גם במקרא שבו נאמרה הנבואה הזאת ליעקב
 אבינו, ומצאו שם גם "גוי" וגם "קהל גוים", ועל שניהם נאמר "יהיה
 (בעתיד) ממך". ואם "קהל גוים" מכוון לאפרים ולמנשה, שעדיין לא
 נולדו בעת הנבואה ההיא, הרי בודאי "גוי" מכוון לבנימין, שגם
 הוא לא נולד עדיין בעת הנבואה ההיא. וזהו "מקרא קראו וקירבו",
 כלומר, לא נאמר בנבואה ההיא דבר על הכחדתו של השבט. ואדרבא,
 באותו פסוק עוד נאמר "ומלכים מחלצין יצאו", דהיינו שיצאו מלכים
 מבנימין, כפי שדרש אבנר בן נר בהמליכו את איש בושת (שמ"ב ב,
 ח-ט; ראה ב"ר פפ"ב, ד). נבואה זו לא נתקיימה עדיין בימי פילגש
 בגבעה, ולכן היו צריכים לקרבם (רש"י בראשית לה, יא).

אמור מעתה, בעת שבועת הנידוי על שבט בנימין סמכו על
 המקרא, כי סברו שעליהם הוא נאמר. אבל עתה, משדייקו גם

48. הן אמנם, מפרשי המדרש מפרשים קירוב זה לגבי היתר שבט בנימין לבנות
 הדורות הבאים, עפ"י תענית ל ע"ב, אבל בסברא אין הברל בין הקירוב ההוא
 לבין חיפוש האפשרות להשיא עתה בנות ישראל לבני בנימין.

49. ועי' גם פסיקתא רבתי, ביום השמיני פ"ג.

במקרא האחר, הבינו שלשבת בנימין מוכרח להיות המשך, ולכן חיפשו דרכים להשיא להם נשים, מבלי לעבור על השבועה והחרם. אבל לגבי השבועה השניה לא היתה להם שום סיבה לחפש דרך כיצד לא לקיימה, ואדרבא, הם ראו צורך לעשות סייג וגדר, שלא תהיה עוד התבדלות והשתמטות מכלל ישראל, מלבוא לעזרת ה' בגיבורים, לפרוש מן הציבור — למען ישמעו וייראו (רי"א).

אוצר החכמות

בנות יבש גלעד

אנשי יבש גלעד עברו על החרם — ונתחייבו מיתה (ראה רמב"ן לעיל). העדה שולחת שנים עשר אלף איש מבני החיל להוציא את גזר הדין אל הפועל (כא, י). אולי מספר בני החיל בא ללמדנו, שהדבר הוחלט ונעשה על ידי ולמען אחדותם של כל שבטי ישראל, אף על פי שבודאי שבט בנימין לא השתתפו במנין זה. ואולי בא המספר להזכירנו את מספר הנשלחים למלחמת מדין (כמדבר לא, ד-ה), שגם כן לא היתה מלחמת כיבוש או הגנה, אלא מלחמת עונשין.

ואם בהשוואות עסקינן, הרי גם במלחמת מדין היה פינחס המנהיג הרוחני של הלוחמים (שם ו), ועל פיו של פינחס גם נגזר להוציא אל הפועל את העונש על יושבי יבש גלעד (רמב"ן). ללמדך, שעונש זה לא היתה בו שום פניה אישית או נקמה, אלא הכל על פי דעת תורה והדרכת גדול הדור.

ועוד, גם במלחמת מדין נצטוו "וכל אשה ידעת איש למשכב זכר הרגו" (שם יז), וגם על נשי יבש גלעד נאמר: וכל אשה ידעת משכב זכר תחרימו (כא, יא). אלא שבדבר זה מצאנו שני הבדלים:

א. לא נאמר ללוחמים מה לעשות בנשים שלא ידעו משכב זכר. נראה שלא רצו לומר בפירוש דבר הנראה סותר את השבועה (רי"א), אבל מתוך כל הדיונים שקדמו לשליחותם היו יכולים להבין, שעליהם להביא אל המחנה, והן יועדו לבני בנימין הנותרים, כי אבותיהן לא השתתפו בחרם על בנימין.

ב. אלו שהושארו בחיים במלחמת מדין היו "וכל הטף בנשים וגו'" (כמדבר לא, יח; ועי' רש"י שם יז), ולעומת זאת נאמר בפרשתנו: ארבע מאות נערה בתולה וגו' (כא, יב), ולא דוקא הטף, אלא כל

אלו שלא נישאו עדיין, ואפילו גדולות יותר. גם דרך בדיקתן של אלו הראויות להחיות היתה שונה, כפי שקיבלו חז"ל במסורת (עי' יבמות ס ע"ב ורד"ק כאן).

ואין לתמוה, מדוע חל החרם גם על נשי יבש גלעד, שאין מחובתן לבוא אל המלחמה. ואם החרם חל גם עליהן, מדוע לא חל גם על ארבע מאות הנערות שהחיון? הרי כבר ראינו את דברי רמב"ן לעיל, שהחרם חל על כל אדם הנמצא בעיר. ואולי היו בחרם ההוא תנאים, שלא נכתבו בפרשתנו. וכבר קבע רמב"ן "ופינחס היה שם, ועל פיו נעשה כל הענין ההוא", ואין להרהר אחרי נביא ומלאך. ואולי הוראת שעה היתה שם (ועי' רי"א).

וימצאו מיושבי יבש גלעד ארבע מאות נערה בתולה, אשר לא ידעה איש למשכב זכר, ויבאו אותם אל המחנה שילה, אשר בארץ כנען. וישלחו כל העדה, וידברו אל בני בנימין אשר בסלע רמון, ויקראו להם 'שלם'! — המלה 'שלום' חסרה וי"ו, אולי מפני שהשלום עדיין אינו שלם — וישב בנימין בעת ההיא (= לעריהם), ויתנו להם הנשים אשר היו מנשי יבש גלעד (כא, יב-יד).

נמצא הפתרון לקירובו של שבט בנימין. אין ספק שהפתרון לא היה נעים, לא לפליטי בנימין המיותמים, שלא יכלו לשאת נשים כרצונם ומבנות שבטם, ולא לבנות יבש גלעד, שכל קרוביהן היקרים נהרגו, והיו צריכות להינשא שלא ברצונן, אלא על פי רצון העדה, כדי להציל את המשכיותו של שבט בנימין. אין הנביא מוסר לנו דבר על הרגשותיהם של כל הנוגעים בדבר, וכיצד הקימו על יסודות כאלה בתים בישראל. ונראה, שכולם הבינו בשיקול דעתם שלא היתה דרך אחרת, והיו חייבים להשלים עם הנעשה, כדי לרפא במידת האפשר את המכה הנוראה שנפרצה בשבטי ישראל.

ואולי נוכל למצוא רמז לריפויה הגמור של אותה צלקת, לרגש האחוה של צאצאי בני בנימין עם יורשיהם של בני יבש גלעד, ואפילו לקירבה ולאהבה ביניהם, בעובדה, שכעבור כשלוש מאות וחמישים שנה היתה פעולתו הראשונה של שאול בן קיש משבט בנימין כמלך ראשון בישראל, הצלתה של יבש גלעד מידי נחש העמוני (שמואל א' יא), ואנשי יבש גלעד היו אלה שכיבדו את שאול ובניו במוותם, וקברום בעירם (שם ל, יא-יג), ולא חששו מנקמת הפלשתים אשר שלטו אז בישראל. משמע ששרר ביניהם יחס של אחווה ושל כבוד הדדי.

ירושת פליטה לבנימין

הפתרון אמנם נמצא, אבל רק לארבע מאות מפליטי בנימין נמצאו נשים, אך נותרו עוד מאתיים — ולא מצאו להם כן (כא, יד), לא ספקו להם (רש"י). השבט אמנם ימשיך להתקיים מארבע מאות אלה, אבל העדה דואגת להקמת משפחות גם למאתיים הנותרים. הם כבר אינם אומרים "נגדע היום שבט אחד מ"ישראל" (ו), אלא — והעם נחם לבנימן, כי עשה ה' פרץ בשבטי ישראל. ויאמרו זקני העדה: מה נעשה לנותרים לנשים, כי נשמדה מבנימן אשה (כא, טו-טז).

תהיה זו פרצה בשבטים, אם שליש משבט בנימין לא יוכל להקים דור חדש. ובנוסף לכך נתונה דאגת זקני העדה גם לכך, שאם ישב אותו שליש שבט בלא אשה וללא חיי משפחה, הרי יהיה שריו בלא ברכה, בלא שמחה, בלא טובה, בלא תורה ובלא שלום (יבמות סב ע"ב), ולא יקיימו מצות "פרו ורבו", ולא תהו בראה, לשבת יצרה. ובמה תתבטא הפרצה? ויאמרו: ירשת פליטה לבנימן, ולא ימחה שבט מ"ישראל (כא, יז):

נחלת השבט נשארה ריקנית. הבו עצה שיולידו בנים, ויחזיקו בנחלתם הפליטה הנשארת.

(רש"י שם)

מדוע היה עליהם לדאוג? הרי ארבע מאות מהם כבר נשאו נשים, והנחלה כבר בטוחה להם? אלא, בה במידה שיהיו יותר משפחות, ויתרבו מהר יותר, בה במידה יחזיקו יותר בנחלתם הריקה. בכל ציבור יש עקרים ועקרות, חולים ונספים קודם זמנם, וממילא עלול היישוב החדש של נחלתם להשאר במתי מעט, ואולי אפילו להתמעט (רי"א).

בוא וראה, כמה דאגו ישראל לדחיפות ריבוי של שבט בנימין, ויישובם בנחלתם. שתי תקנות חשובות תיקנו להם בעת ההיא:

אמר רב יוסף אמר רב נחמן: יום (= ט"ו באב) שהותר שבט בנימין לבוא בקהל. שנאמר "ואיש ישראל נשבע במצפה לאמר: איש ממנו לא יתן בתו לבנימן לאשה" (כא, א). מאי דרוש? אמר רב: "ממנו" — ולא מבנינו.

(תענית ל ע"ב)

הנה קבעו חז"ל יום טוב לישראל בחמישה עשר באב, כי מצאו מוצא בלשון שבועתם להתיר בנותיהם בדורות הבאים. אימתי נזקקו להיתר זה?⁵⁰

לא יתכן שנוקקו להיתר זה בדור הראשון לאחר המלחמה, כי אם כן, למה להם להשיאם את בנות יבש גלעד שלא לרצונן, ולייעץ להם לחטוף את בנות שילה (ראה להלן)? הרי יכלו לחכות עד שיוולדו בנות לבניהם, ואלו תהיינה מותרות לבנימין ללא הכרח וללא חטיפה, ומבלי לעבור על השבועה. אלא שהם ראו ביישובו מחדש של שבט בנימין צורך דחוף, ולא רצו לדחותו עד אשר תגדלנה נכדותיהם ותהיינה ראויות להינשא להם.

ותקנה נוספת להבטחת קיומה של נחלת בנימין תיקנו בעת ההיא:

ויאמרו: ירושת פליטה לבנימין, ולא ימחה שבט מישראל (יז).

אמר רבי יצחק דבי רבי אמי: מלמד שהתנו על שבט בנימין, שלא תירש בת הבן עם האחים.

(כבא בתרא קטז ע"א)

על פי דין תורה יורשים כל הבנים את אביהם בשווה, ואם אחד הבנים מת בחיי אביו, הרי הוא יורש את אביו בקבר להוריש לבניו. ובמקרה שלא נולד לבן המת בן אלא בת בלבד, הרי היא יורשת את אביה שבקבר, ונוטלת בירושת הסב בשווה עם אחי אביה. ואם תינשא בת זו לאיש משבט אחר, הרי תעבור נחלת השבט לשבט אחר.⁵¹

והנה ראו ראשי העדה מקום לחשוש, כי עקב הלכה זו עלולה נחלת בנימין להתמעט:

... ונמצא כל ארץ בנימין לשש מאות איש. לפיכך באותו העת מגיע [הרבה] מאד מן הנחלה לאשה אחת הבאה לירש. ואם תינשא לשבט אחר, נמצאת נגרעת נחלת שבט בנימין. לפיכך התקינו, דהיכא דיש בנים יורשין את אביהם, דלא מיעקרא (= נעקרת) נחלה מבני המת, התנו שלא תירש בת הבן עמהם, דהפקר בית דין הפקר.

(רשב"ם שם)

50. ע"י רמב"ן בבא בתרא קכא ע"א.

51. הפסוק "ולא תסב נחלה וגו'" (במדבר לו, ז) לא נהג אלא בדור הראשון של באי הארץ. תענית ל ע"ב וב"ב קכ ע"א. וראה בספרנו על יהושע ע' קנ-קנא.

ואם תשאל, אם כן מדוע לא התנו תנאי כזה על כל בת יורשת נחלה, כלומר, אם האב הניח רק בנות ולא בנים, או יתנו עמהן לא להינשא לשבט אחר? הרי גם אלו יעבירו נחלת בנימין לשבט אחר, אם ינשאו מחוץ לשבט? על שאלה דומה לזו משיב רשב"ם:

אבל אם לא הניח בנים אלא בנות, גם (= אפילו) בת הבת תירש עמהן, דלא ניחא ליה למת שתיעקר נחלתו מזרעו ... ומסתמא היו נזהרות שלא להינשא לשבט אחר, פן תסוב הנחלה לשבט אחר. הוי אומר, בתקנה זו לא נכללו הבנות שהן יורשות יחידות, כי חפצו של כל בעל בעמיו שיוצאי חלציו יירשו את נחלתו, ולא בני אחיו או בני דודו⁵². ולדעתו של רשב"ם הקפידו בנות בנימין היורשות היחידות, שלא להינשא לאיש משבט אחר, אפילו מבלעדי התנאי, כי גם הן הבינו שכך נאה וכך יאה לנהוג כאחראיות על נחלת השבט⁵³. אך במקרה של "בת הבן עם האחים", שחלקה בירושה, בדרך כלל, אינו גדול כל כך, חששו ראשי העדה שהבת לא תקפיד על שלימות הנחלה, ותלך ותינשא לשבט אחר, וכך תעביר את חלקה משבטה.

וזהו פירושו של פסוקנו לדעת רשב"ם:
והכי משמע קרא: ויאמרו לתת הירושה לפליטת בנימין, כלומר לבנים הנקראים על שבט בנימין, ולא לבת הבן, שיכולה להנשא לשבט אחר, ונעקרה נחלה מבנימין.
למדנו איפוא, עד כמה דאגו בני הדור ההוא להחזרת עטרה ליושנה, לבניינו מחדש של שבט בנימין ללא שהיות. וגדולה מזו, כל התהליך הזה נעשה במסגרת ההלכה המקובלת עלינו, מבלי לעבור על השבועות והחרם, מתוך אהבת ישראל למען אחדות ישראל, ומתוך רצון אמת לפתור את כל הבעיות שנתעוררו כתוצאה מאותה מלחמת אחים אומללה.

בנות שילה

ובכן, גם את בעייתם של מאתיים בני בנימין הנותרים ביקשו לפתור במסגרת ההלכה המסורה לנו. ושוב דקדקו היטב בלשון השבועה: "איש ממנו לא יתן בתו לבנימין לאשה" (א), "ואנחנו

52. במקרה של "בת הבן עם האחים" הרי יורשים בניו האחרים את נחלתו.

53. ועי' תיב"ע המובא ברד"ק לעיל יא. א.

נשבענו בה' לבלתי תת להם מבנותינו לנשים" (ז), "ארור נתן אשה לבנימין" (יח). השבועה חלה על האבות בלבד. הם מרצונם, ובדרך המקובלת בתורה, "את בתי נתתי לאיש הזה" (דברים כב, טז), לא ישיאו בנותיהם לבנימין. אבל אין השבועה חלה כלל לאסור על בני בנימין שלא ישאון, ולא לאסור על בנות ישראל שלא תנשאנה להם. לפיכך היו זקני העדה צריכים למצוא דרך, שבפעם הזאת לא ישיאו האבות את בנותיהם כמקובל בישראל, אלא הנשים תתקדשנה ותנשאנה לבני בנימין, לדעתן בלבד.

אולם מהיכן תמצאנה נשים שתסכמנה להנשא לבני שבט שלא הסכימו לו, מרצונן ולדעתן בלבד, וללכת עם בעליהן למקום רחוק מבית אביהן, לארץ לא נודעת להן, לסביבה זרה להן? והנה נזכרו שישנה עיר שאמנם נמצאת בתוככי נחלת שבט בנימין, אך יושביה משבט אחר הם — שילה. עיר זו נזכרת בספר יהושע (טז, ו) בשם "תאנת שילה" כעיר גבול של בני אפרים. אבל מסורת בידינו:

בשלושה מקומות שרתה שכינה על ישראל: בשילה, בנב וגבעון, ובית עולמים. ובכולן לא שרתה אלא בחלק בנימין. וכו'. והכתיב "ויטש משכן שילה וגו'", וכתיב "וימאס באהל יוסף, ובשבט אפרים לא בחר" (תהלים עח, ס-סז)? וכו', הכא נמי רצועה היתה יוצאת מחלקו של יוסף לחלקו של בנימין. והיינו דכתיב "תאנת שילה" (רש"י: על שם שהיה בנימין מתאונן עליה).

(זבחים קיח ע"ב; ועי' גם

ירושלמי מגילה פ"א ה"ב)

מצאנו איפוא, שבעצם היתה שילה בתוככי נחלת בנימין, ומוקפת יישובים של בני בנימין, אלא שבגורל בימי יהושע נפלה עיר זו בחלקו של שבט אפרים, ורצועה צרה חיברה אותה לנחלת אפרים כולה. קיוו איפוא ראשי העדה, שבנות אותה העיר, שאמנם אינן משבט בנימין, אבל קרובות לו קירבה מקומית, תאותנה מרצונן הטוב להנשא לנותרים מבני בנימין.

אלא שהדרך המקובלת בישראל היתה שרק האבות הם שמשאיים את בנותיהם, והבת הצנועה לא היתה נישאת לאיש ללא הסכמת אביה, על אף שמצד ההלכה, מותר לה לבת בוגרת לקבל קידושה ולהינשא מרצון עצמה (רמב"ם הל' אישות פ"ג ה"ב). הבעיה היתה איפוא, היאך יודמן להם לבני בנימין להכיר את

בנות שילה כאשר, כמקובל בישראל, לא יצאה הבת מבית אביה עד שימצא לה אביה את הזיווג הנאות לה.

לכן הורו ראשי העדה לבני בנימין: ויאמרו: הנה חג ה' בשלו, מימים ימימה (מדי זמן בזמנו), אשר בצפונה לבית-אל, מזרחה השמש למסלה העלה מבית-אל שכמה, ומנגב ללכונה. ויצו — חסר וי"ו הרבים, אולי משום שההוראה ניתנה להם בלחש, כדי שלא תיודע ליושבי שילה — את בני בנימין לאמר: לכו וארבתם בכרמים, וראיתם והנה אם יצאו בנות שילה לחול במחלות, ויצאתם מן הכרמים, וחטפתם לכם איש אשתו מבנות שילו, והלכתם ארץ בנימין (כא, יט-כא).

פעם אחת בשנה יוצאות בנות שילה, לכבוד חג ה', מעירן אל הכרמים. אין אנו יודעים לכבוד איזה חג הן יצאו לחול במחולות. רד"ק סובר שהיה זה בפסח או בסוכות, או ביום הכיפורים כדברי חז"ל (תענית כו ע"ב). והמחולות הללו מחוץ לעיר היו, כי כן כתוב "יצאו בנות שילו", ולכן דייקו מאד בתיאור המקום שבו יוכלו להכיר את המחוללות (רד"ק), כי אפילו כאשר יצאו הבנות מהעיר, יחולו רק במקומות הצנועים שבין הכרמים⁵⁴.

וזו העצה שיעצו לבני בנימין: אתם תארבו בכרמים ביום החג, משם תראו את המחוללות, ותוכלו לבחור מתוכן את הטובה בעיניכם. אחרי כן תצאו מן הכרמים, ותזדרזו לדבר על לבן ולהסביר להן את מצבכם הקשה. כל זאת תגמרו במהירות, ומיד תלכו משם לנחלתכם בארץ בנימין, בטרם יעכבו אבותיהן בעדכם ובעדן⁵⁵.

ואם אתם חוששים, אולי יבואו אבותיהן או אחיהן להתלונן עליכם לפנינו, זקני העדה, על כי השפעתם על בנותיהם ואחיותיהם להנשא לכם ללא הסכמתם, הרי תשובתנו כבר מוכנה להם: ואמרנו אליהם, חנונו אותם (= ריחמנו על בני בנימין), כי לא לקחנו (בשבילם) איש אשתו במלחמה (על יבש גלעד, אלא לארבע מאות איש מהם). ואם אבותיהן

54. וקשה להניח שדיוק המקום הוא על העיר עצמה, כי הרי המשכן היה שם, ושם עלו לרגל שלוש פעמים בשנה, והעיר הרי בתוך נחלת בנימין היתה.

55. השורש ח.ט.ף. אין פירושו רק לקחת בחזקה (כפירוש מ"ד), אלא גם לעשות מעשה במהירות ובחפזון, כגון "כחוטף מצוה מן השוק" (מנחות ל ע"א), והכוונה — ללא טורח (נ"י); וכן "חוטפין קריאת שמע" (תנחומא בלק יב); "אמן חטופה" (ברכות מז ע"א) מפרש ב"ערוך" (ערך "אמן"), שחטף ואמר קודם שתכלה הברכה.

ידאגו שמא עברו על השבועה שנשבענו כולנו, לא לתת בנותינו לכם לנשים, ובפרט ששבועה זו נאמרה בלשון "ארור" (יח), הרי אז נאמר להם: כי לא אתם נתתם להם, כעת תאשמו (כא, כב) — אין לכם עוון בדבר זה, כי לא אתם נתתם להם את בנותיכם, שתהא לכם אשמה בדבר (רש"י)⁵⁶.

ויעשו כן בני בנימין. נשים לב: זו הפעם היחידה בכל פרשת "פילגש בגבעה", שהשם "בנימין" כתוב מלא יו"ד, ללמדנו, שמעתה ואילך לא היה עוד חסרון ופגם בשבט בנימין.

וישאו נשים למספרם מן המחללות אשר גזלו (כא, כג). הם נשאו את הנשים כדרך גוברין יהודאין כדת משה וישראל. אמנם הם "גזלו" אותן, כלומר, לקחו אותן מאבותיהן שלא כמקובל בישראל וללא הסכמתם, אבל כך הורו להם זקני העדה להלכה, ויעשו ככל אשר הורו אותם.

ועל הוראה זו כבר נאמר בנבואה ליעקב אבינו:

בנימין זאב יטרף (בראשית מט, כז) — מה זאב חוטף, כן שבטו של בנימין חוטף. שכן הוא אומר "וראיתם, והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחולות, ויצאתם מן הכרמים, וחטפתם", הרי כשם שהזאב חוטף כך בנימין.

(תנחומא ויחי יד)

מימי הגבעה חטאת ישראל — שם עמדו

וילכו וישוכו אל נחלתם, ויבנו את הערים, וישבו בהם. ויתהלכו משם בני ישראל בעת ההיא איש לשבטו ולמשפחתו, ויצאו משם איש לנחלתו (כא, כג-כד).

כך נסתיימה פרשה עצובה ואומללה בתולדות אומתנו. פרשה שבה מתגלים פגמים חמורים בעדת ישראל, כתוצאה מהשארות של בני שבעת העממין בתוכה, וכתוצאה מאדישות הציבור כלפי כבוד שמים בפסל מיכה. אין הנביא מעלים מאתנו דבר מאותה פרשה:

56. ועי' רד"ק, מ"ד ומלבי"ם, שפירשו את החלק הראשון של התשובה בדרך אחרת, אבל בתוכן התשובה אין הבדל. וראה גם ברי"ד וברי"א דרכים אחרות בביאור הפסוק כולו.

מעשה פילגש בגבעה נקרא ומתרגם (בציכור בבית הכנסת).

פשיטא! ? מהו דתימא, ליחוש לכבודו דבנימין — קא משמע לן.

(מגילה כה ע"ב)

וללמדנו בא הנביא: הירידה היא תוצאה של חוסר דביקות בדרך ה' ובמצוות ה', ואז אין היא מוגבלת דוקא להתרחקות מעבודת ה' בהקמת הפסל, אלא היא עלולה להביא לידי נבלת-זימה נוראה ולמלחמת אחים אכזרית. ואפילו כוונתם הטובה של שבטי י-ה לעשות סייג לתורה, לא הוצאה אל הפועל כדין תורה.

אך דבר נוסף באה פרשה זו ללמדנו: כי התשובה תמיד מתקבלת. והפורענות האיומה שבאה על השבטים על ידי מסבב הסיבות היא שפתחה את לבם להרהר בדרכם הנלוזה, וכאשר ביקשו לתקן את הניתן עוד לתיקון, עשו זאת זקני העדה על פי התורה הכתובה והמסורה בידיהם.

והנה לאחר כל האירועים והמלחמות שוב הולכים ישראל כל אחד לשבטו, למשפחתו ולנחלתו, ואינם נועצים לב יחדיו לתקן תקנות לעתיד, למנוע הישנות המעשים, ולגדור פרצות בית ישראל. הנביא מסיים פרשה זו באותה תוכחה כלפי הליכת איש לנחלתו, אשר בה גם פתח את תוכחתו על ירידת הדור השני בארץ, בתחילת הספר: "וילכו בני ישראל איש לנחלתו" (ב, ו). וכבר למדנו שם "כשנכנסו לארצם, כל אחד מהם נכנס לכרמו וליינו ולשדהו, ואומרים: שלום עליך נפשי" (תדכ"א פ"א), והוא הדבר שגרם להם למעשה פילגש בגבעה, ולא תוקן גם לאחר סיומה העצוב (עפ"י מלבי"ם).

בימים ההם אין מלך בישראל, איש הישר בעיניו יעשה (כא, כה). עדיין לא היה מלך בישראל, ולא שופט ולא נוגש, משיב אותם לטובה, עד שבא הנביא שמואל ז"ל (רד"ק).

תוכחה זו של הנביא שמואל בספרנו צפה ועולה שוב כעבור למעלה מחמש מאות שנה על ידי הנביא הושע בן בארי, כאשר עשרת השבטים מתרחקים מעבודת ה' בהקמת העגלים בדרן ובבית-אל, והם נשארים אדישים כלפי תוכחותיו של הנביא:

"מימי הגבעה חטאת ישראל" (הושע י, ט) — לפי שהיה מעשה פילגש בגבעה בימי עתניאל בן קנז, שהיה ראשון לשופטים בימי כושן רשעתים, ובימיו היה פסל מיכה (רש"י).

"שם עמדו" (שם) — באותה מידה אחזו להם מאז (רש"י).

"לא תשיגם בגבעה מלחמה על בני עלוה" (שם) — ולפי שהיה עון עכו"ם בידיהם, ולא הקפידו עליו, לכך לא הצליחה ידם במלחמת הגבעה על בני בנימין. וקראם (= לבני בנימין) בני עלוה — בני גאווה, שעשו עצמם עליונים, ולא שמעו בקול אחיהם, לתת את בני הגבעה (רש"י).

בני בנימין אכן החזירו עטרה ליושנה, ובנו מחדש את שבטם. הקב"ה העמיד מהם את המלך הראשון לישראל. בעת חלוקת הממלכה הצטרפו למלכות בית דוד (מל"א יב, כא), ולא טעו אחרי עגלי ירבעם בן נבט, והם חזרו לארץ אחרי גלות בבל עם שבטי יהודה ולוי (ראה נחמיה יא).

אך תוכחתו של הנביא שמואל נכתבה לדורות בספר שופטים, להורות לנו, לכל הדורות, על הסכנות שבסטיה מדרכי ה', תורתו ומצוותיו, ועל דרך התשובה, המתקבלת בחסדי ה', להושיב את ישראל לבטח על אדמתם.

וכך מסכם משורר תהלים את תקופת השופטים:

וירא בצר להם, בשמעו את רנתם.
ויזכר להם בריתו, וינחם כרב חסדיו.

(תהלים קו, מד-מה)

מל"א יב, כא

עיונים נוספים

א. עיין בפירוש מלבי"ם, הרואה בכל הצער והבכי שבתחילת פרק כא חקירה ובדיקה על העוון שגרם למפללות במלחמה, וכתוצאה מכך, לגדיעת שבט בנימין. ומכאן הוא מגיע לרעיון, שעל בנות יבש גלעד היה לתקן את עוון אבותיהן בהעמדת שבט בנימין על מכונו. עיי"ש בפירושו לפסוקים ב-יג.

ב. ויבאו אותם אל המחנה שלה (כא, יב). והרי התאספותו של העם בבית-אל היתה (ב) ! עי' רד"ק כאן; לעיל כ, כו; כא, ד; רלב"ג כ, יז; וכן בעיונים בפרק הקודם סעיף ד.

ואולי ניתן לומר, שהתאספותם אמנם בבית-אל היתה, עפ"י הסברו של בעל "משך חכמה" (שם), אבל המחנה הקבוע בשילה היה. שתי ערים אלה הן על גבול הנחלות שבין בנימין לאפרים, ואינן רחוקות זו מזו (כ-15 ק"מ).

ג. ולא מצאו להם כן (יד). עי' ת"י, רש"י ורד"ק. ועי' גם רי"א, המפרש בדרך אחרת, ונוגע בפירושו בהחלת החרם על בנות יבש גלעד, בעיה שהעלינו למעלה.

ד. הנה חג ה' בשלו ... והנה אם יצאו בנות שילו לחול במחולות, ויצאתם מן הכרמים וכו' (יט-כא). עי' משנה תענית כו ע"ב, על בנות ירושלים היוצאות וחולות בכרמים ביוה"כ ובט"ו באב, והיו אומרות: בחור וכו'. וראה ב"אנציקלופדיה תלמודית", ערך חמשה עשר באב, בשם רב שרירא ורב האי (הערה 80), שמנהג בנות ירושלים היה אותו מנהג שנהגו בנות שילה, המוזכר בפרשתנו.

בטעם הקביעה ליו"ט ולמחולות בט"ו באב נאמרו בגמרא (תענית ל ע"ב) כמה סיבות. אחת מהן היא "יום שהותר שבט בנימין לבוא בקהל". ואולי יורשה לנו להסביר, שצורת היו"ט ומהותו במחולות בכרמים ובשידוכים ("מי שאין לו אשה נפנה לשם" — שם לא ע"א) נקבעה בכעין היקש להוראת זקני העדה לבני בנימין, שלא היו להם נשים, ונשלחו למחולות שבכרמי שילה, וגם בה הותר לבני בנימין לשאת נשים מישראל, בהסתמך על דיוק בלשון השבועה.